

Vrijwillige inzet als daad van verzet

We knallen er gelijk maar even in: ons huidige samenlevingsmodel is niet langer houdbaar¹. We putten de aarde uit waardoor we met een stikstofcrisis en een klimaatcrisis en alle gevolgen van dien te maken hebben. We putten elkaar uit omdat in ons neo-liberale marktdenken alles draait om zoveel mogelijk financiële winst op de korte termijn, leidend tot wegwerppersoneel, stress, ziekte en uitval. In een claimcultuur met doorgeschoten regelgeving en institutioneel wantrouwen word je door algoritmes al snel als potentiële dader gezien. En we putten onszelf uit omdat we denken dat een waardevol leven betekent dat je altijd overal aan mee moet doen waardoor echte aandacht verdwijnt. Zo zijn we collectief en individueel verwickeld in een uitputtingslag.

Een levensbevorderend alternatief

Dat het anders moet, is intussen voor steeds meer mensen wel duidelijk. Dat het ook anders kan, laten gelukkig steeds meer organisaties en initiatieven die draaien op vrijwillige energie zien. Wij geloven dat alle vrijwillige inzet die Nederland rijk is, toont dat een alternatieve, voedende manier van met elkaar en met de wereld omgaan er altijd is geweest en nog altijd bestaat. Maar op die manier naar vrijwillige inzet kijken, is in het geweld van markt en staat ondergesneeuwd.

Daarom is het volgens ons nodig om vrijwillige inzet als daad van verzet weer in het volle daglicht te zetten. We noemen het een daad van verzet omdat vrijwillige inzet onder deze noemer gepresenteerd kan worden als een bewust gekozen levensbevorderende² manier om met je eigen talenten, met de ander en met de aarde om te gaan. We zien daarvoor vier invalshoeken.

Invalshoek 1: Solidariteit als kernwaarde

De eerste invalshoek is een fundamentele. In zijn pure vorm betekent iets vrijwillig doen voor een ander dat je die ander als mede-aardbewoner ziet, vanuit een gelijkwaardige en wederkerige houding. Waar de markt de mens als klant ziet waarmee je een transactie aangaat, de overheid de mens als burger ziet waarmee je een stelsel van wederzijdse rechten en plichten afsprekt, ziet de civil society in essentie de mens als onderdeel van de gemeenschap, als medemens die je ondersteunt als dat nodig is zoals hij jou ook ondersteunt³. Dat leidt tot onderling vertrouwen, de basis voor samen leven⁴. En het draagt bij aan de sociale en morele kwaliteit van de samenleving⁵.

Vrijwillige inzet is een onbewuste óf bewuste keuze om je anders te verhouden ten opzichte van je medemens en de wereld om je heen dan op een markt-economische of beleidsmatige manier. Voor mensen die zich inzetten voor vluchtelingen zal dat misschien vaker een bewuste keuze zijn dan voor mensen die een buurtbarbecue organiseren. Maar ook voor de buurtbarbecue geldt dat het niet winstgevend of planmatig hoeft te zijn. Liever niet zelfs! Vrijwillige inzet biedt zo een alternatief voor doorgeschoten marktdenken en regulering, claimcultuur en instrumentalisering.

Die instrumentalisering vormt tegelijk het grootste gevaar voor uitholling van de intrinsieke waarden die vrijwillige inzet heeft. Daar waar vrijwilligers als goedkoop alternatief voor betaalde arbeid worden gezien, hun vervangingswaarde wordt berekend en hun takenlast wordt verzaagd, verdwijnen waarden als aandacht, nabijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit uit beeld. Daardoor wordt niet alleen

---

¹ Wij zijn natuurlijk niet de enigen die dat vinden. Kijk er alle [IPCC-rapporten](#) maar eens op na als het over het klimaat gaat. Over de noodzaak én mogelijkheden van een ander economisch model is bijvoorbeeld het boek [Thrive](#) van Kees Klomp en Shinta Oosterwaal uit 2021 een aanrader. En het afscheidsessay van Kim Putters als directeur van het SCP heet niet voor niets [De Menselijke Staat](#).

² Levensbevorderend is een wat kromme vertaling van de term regeneratief: het creëren van condities die leven bevorderen, ofwel: minder uit een systeem halen dan je eraan toevoegt. Als iemand een betere term weet...

³ Zie ook het essay [Wat is vrijwilligerswerk waard?](#) van Verwonderzoek: [Essay: Wat is vrijwilligerswerk waard? - NOV - Platform Vrijwillige Inzet](#)

⁴ Deze conclusie komt naar voren uit het [rapport 'Het Grondmotief is Liefde'](#) uit 2021.

⁵ Dat is de conclusie van de [afstudeerscriptie](#) van Judy Hoekstra uit 2022.

miskend dat vrijwillige inzet die fundamenteel andere verhouding tot de ander in zich draagt⁶, maar wordt ook de motivatie van vrijwilligers onherstelbaar aangetast. Betekenisvol contact heeft een waarde die je niet moet willen vermarkten of reguleren.

De eerste opgave die we zien voor beleidsmakers, influencers, de vereniging NOV en organisaties en initiatieven van vrijwilligers, is om op dit overkoepelende en strategische niveau zowel landelijk als lokaal steeds opnieuw de kernwaarden van vrijwillige inzet te laten zien en eraan vast te houden.

Invalshoek 2: Vrijwilligers aller landen...

De tweede invalshoek sluit hierop aan en gaat over de activistische vrijwilliger. In het mooie boek *The Politics of Volunteering*⁷ schrijft Nina Eliasoph over het verschil dat zij waarneemt tussen (uitvoerende) vrijwilligers en politieke activisten:

“Normaal gesproken bevragen vrijwilligers niet de diepere achtergronden van de problemen die ze hopen op te lossen, maar proberen ze concreet en praktisch het probleem aan te pakken, terwijl ze zich niet noodzakelijkerwijs druk maken over de oorzaken ervan. Politieke activisten daarentegen:

- Beschouwen het probleem dat ze willen oplossen als een zaak van rechtvaardigheid en menselijke besluitvorming, en dus als een conflictsituatie;
- Vergroten het naar het domein van politieke, bewuste, democratische besluitvorming, zo van iedereen vragend dat ze op het vraagstuk reflecteren;
- Breiden het vraagstuk uit naar een overkoepelend niveau zodat de connectie met andere vraagstukken zichtbaar wordt;
- Opereren regelmatig buiten de gebaande paden.”

(The Politics of Volunteering, p. 44-45, onze vertaling)

Ook Harrebye maakt in zijn boek⁸ over sociale verandering en creatief activisme een scherp onderscheid tussen ‘institutioneel verankerd vrijwilligerswerk’ en ‘activisme’.

Wij constateren dat het eerste type veel voorkomt in Nederland en dat het tweede type bijna verdwenen leek maar wel weer in opkomst is. Dat laatste is goed nieuws. In de loop van de jaren zijn steeds meer vrijwilligersorganisaties ingekapseld geraakt in de manier van doen, denken en praten van de markt en de overheid. Ze houden zich netjes aan de afspraken, voegen zich in het circus van subsidie-aanvragen en aanbestedingen, en vermarkten hun diensten. Vrijwilligers worden onbetaalde medewerkers die een bepaalde productie moeten halen. Tegelijk zijn de activistische vrijwilligers die zich vanaf de jaren '60 verenigden in vakbonden, politieke partijen en protestbewegingen steeds minder relevant geworden.

Let wel, bovenstaande zegt niets over de kwaliteit van de diensten die uitvoerende vrijwilligers(organisaties) leveren of over de voldoening die vrijwilligers uit hun inzet kunnen halen. Maar het betekent wel dat de stem van de civil society als tegenmacht tegen staat en markt steeds minder luid is gaan klinken. En die tegenmacht⁹ is nodig, zeker als het doel is om tot een levensbevorderende manier van samenleven te komen.

---

⁶ Lees vooral het [essay van Laurine Blonk e.a.](#) over betekenisvol contact in het vrijwilligerswerk uit 2022.

⁷ *The Politics of Volunteering*; Nina Eliasoph; Polity Press; 2013

⁸ *Social Change and Creative Activism in the 21st century*; Silas F. Harrebye; Palgrave Macmillan; 2016

⁹ Tegenmacht is eigenlijk niet het goede woord, omdat het ervan uitgaat dat de echte macht elders ligt. Om die echte macht enigszins in bedwang te houden, is daar iets tegen nodig. Willen we vrijwillige inzet als daad van verzet serieus nemen, dan zouden we moeten werken aan ‘samenmacht’.

Gelukkig zijn er de laatste jaren nieuwe bewegingen van politieke activisten opgekomen¹⁰. Denk bijvoorbeeld aan de wereldwijde klimaatbeweging, aan #metoo en aan blacklivesmatter. Dit zijn alle drie grote maatschappelijke thema's die ons allemaal aangaan. Degenen die actief zijn in deze bewegingen, zullen zich niet snel als vrijwilliger afficheren. Maar ze zijn het natuurlijk wel.

Vrijwillig activisme kan zo gezien worden als een manier om niet machteloos toe te kijken maar positieve verandering in de samenleving voor elkaar te krijgen. Kees Klomp, lector Betekeniseconomie, zegt het volgende op LinkedIn: "Burgers zijn helemaal geen passieve consumenten van beleid, maar actieve makers! Burgers kunnen met elkaar een heel groot deel van hun levensbestaan onttrekken aan de afhankelijkheid van staat en markt. Burgers hebben veel meer macht dan zij beseffen!"

De zoektocht is dan welke vormen van collectiviteit en georganiseerde tegenmacht werken zodat mensen zich kunnen en willen verbinden, en hoe die andere stemmen ook op de langere termijn en op de juiste plek gehoord worden. In de geest van wat Eliasoph hierboven zegt, betekent dat in ieder geval de confrontatie durven aangaan, maatschappelijke vraagstukken groter maken en verbinden, en buiten het systeem om opereren. Een interessant voorbeeld hiervan is de petitie die is opgesteld om de regeldruk voor vrijwillige bestuurders te verminderen¹¹.

Invalshoek 3: Handen uit de mouwen

Het net even anders doen: dat kan in het groot maar soms nog veel beter en zeker sneller in het klein. De derde invalshoek die we zien van vrijwillige inzet als daad van verzet zijn alle vrijwilligers-, buurt- en wijkinitiatieven die zelf het heft in handen nemen. De buurt vergroenen, een energiecollectief starten, een buurthuis in zelfbeheer nemen, oudere wijkbewoners in coronatijd soep brengen, het zijn voorbeelden van praktisch activisme¹².

Veel van dit soort 'actieve burgers' opereren aan de randen van de regels en naast bestaande instituties en organisaties. Ze zijn vaak gericht op een concreet vraagstuk waar ze zelf (mede) belang bij hebben en waar ze een concrete oplossing of aanpak voor hebben. Dit praktisch activisme is enorm in omvang en belang toegenomen de afgelopen jaren, mede omdat met name de overheid maar ook de markt zich steeds minder gelegen laat liggen aan allerlei sociaal-maatschappelijke vraagstukken. En het is dankzij internet en social media nog nooit zo makkelijk geweest om mensen te bereiken en mobiliseren. De 'lost-u-het-zelf-maar-op' mentaliteit leidt er paradoxaal genoeg toe dat steeds meer mensen zich geroepen voelen om juist in allerlei kleine, vaak tijdelijke collectieve verbanden met en voor elkaar aan de slag te gaan: dan doen we het zelf wel!

Het gevaar dreigt vervolgens dat naarmate deze groepen praktisch activisten succesvoller zijn, ze worden ingekapseld door staat en markt. Een toenemende mate van organisatie en verantwoording wordt dan een vereiste om mee te mogen doen, net zoals een levensvatbaar verdienmodel. Ze worden een stichting, krijgen subsidie en verliezen hun passie.

De opgave voor zowel deze initiatieven als voor overheid en fondsen is dan ook om deze vormen van vrijwillige inzet als daad van verzet wél zichtbaar te maken en te voeden, zonder ze te behandelen als proto-instituties. De waarde van veel van deze initiatieven voor de vrijwilligers én voor de samenleving, zit hem juist in het directe, tijdelijke en praktische. Overigens kan een verbinding tussen

---

¹⁰ Niet alle protestbewegingen vallen wat ons betreft onder deze trend. Boerenprotesten gaan b.v. feitelijk over een confrontatie tussen markt en staat, terwijl b.v. corona-ontkenners voor een zeer specifiek deelbelang opkomen. Wel is duidelijk dat de bereidheid om de straat op te gaan voor waar je in gelooft is toegenomen.

¹¹ Zie: [Stop onnodige regeldruk voor vrijwilligers in besturen - Petitie! - NOV - Platform Vrijwillige Inzet \(vrijwilligerswerk.nl\)](#)

¹² Laat je inspireren door de prachtige voorbeelden op www.maatschapwij.nu!

de tweede en de derde invalshoek voordelen bieden, omdat zo de strategische positionering van het praktisch activisme geborgd is. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar bij LSA Bewoners¹³.

Invalshoek 4: Spiegel, hofnar, luis...

De laatste invalshoek gaat over de rol van vrijwilligers in organisaties, met name beroepsmatige organisaties. Naast al het uitvoerende werk dat vrijwilligers verrichten, kunnen ze een aantal specifieke 'politieke' rollen op zich nemen of toebedeeld krijgen.

Omdat vrijwilligers per definitie de buitenwereld binnenbrengen in de binnenwereld van de organisatie, hebben zij een andere, vaak meervoudige blik op wat er in de organisatie gebeurt. Omdat ze anders verbonden zijn aan de organisatie kunnen ze als spiegel, als luis in de pels of als hofnar opereren.

Die laatste term komt uit een artikel van Meijs, Hoedemakers en Van Overbeeke op Sociale Vraagstukken¹⁴. Zij schrijven over de tegenkracht die vrijwilligers vertegenwoordigen, waarbij iets opmerken en vervolgens durven handelen de bouwstenen vormen. Juist vrijwilligers kunnen in principe op deze manier handelen, want: "vrijwilligers kunnen zonder angst voor ontslag vragen stellen en op de baas zijn tenen gaan staan. Ze zijn niet alleen onafhankelijk, maar zullen ook minder lang (willen) blijven en voortdurend de samenleving in de organisatie brengen. Daarnaast zijn vrijwilligers minder vatbaar voor groepsdenken en geloofwaardiger." In haar scriptie voegt Van Overbeeke daar nog aan toe dat vrijwilligers een bron van feedback en een bron van vernieuwing zijn¹⁵. Vrijwilligers vormen daarmee een fantastisch reservoir van kritische meedenkers, ideeënbouwers en handige verbinders tussen binnen en buiten.

Het belang voor organisaties om vrijwilligers als volwaardige én gelijkwaardige medespelers te zien, komt ook naar voren uit het advies¹⁶ van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving over de inrichting van de zorg. Expliciet spreekt de raad over teams van hulpvragers, naasten, mantelzorgers, beroepskrachten en vrijwilligers die van meet af aan samen optrekken om de zorg mogelijk te maken. De vrijwilliger heeft daarbij een unieke combinatie van nabijheid en afstand.

Kortom, als organisatie kun je gebruik maken van de specifieke kwaliteiten en positie die vrijwilligers inbrengen. Zo bied je ze de kans om mee te denken, te praten en te beslissen op het niveau van de organisatie en van de dienstverlening. De vrijwilliger wordt een gelijkwaardige gesprekspartner en dus mede-beïnvloeder van strategie, beleid en uitvoering, samen met beroepskrachten en belanghebbenden.

Prachtig beeld, nietwaar? De praktijk is dat in veel (beroeps)organisaties vrijwilligers toch vooral als aanvullende handjes, handige extra's, tijdslurpers of zelfs bedreigende concurrenten worden gezien. Als ze dan ook nog hun mening gaan geven en gaan meepraten... Wellicht overdrijven we een beetje, maar afgezien van geïnstitutionaliseerde vrijwilligersraden zien we met name op het strategisch niveau nog weinig serieuze pogingen om de spiegelende kracht van vrijwilligers optimaal in te zetten.

De opgave is dan ook om de toegevoegde waarde van vrijwilligers als spiegel en hofnar zichtbaar te maken en organisaties daarvoor handvatten te bieden. Daarin hebben vrijwilligers zelf en coördinatoren vrijwilligerswerk overigens een cruciale rol: ga staan voor wat je belangrijk vindt en laat je stem horen.

---

¹³Zie: [LSA voor bewonersinitiatief - LSA \(lsabewoners.nl\)](#)

¹⁴ [We hebben weer hofnarren nodig om tegenkracht te bieden](#); Lucas Meijs, Juri Hoedemakers en Philine van Overbeeke; Sociale Vraagstukken; 28 april 2021

¹⁵ Zie: [The Value of Volunteers | De Dikke Blauwe](#)

¹⁶ Zie: [Anders leven en zorgen | Advies | Raad voor Volksgezondheid en Samenleving \(raadrvs.nl\)](#)

De macht van de vrijwilliger

Bij het schrijven van dit artikel moeten we steeds denken aan die oude poster van Loesje: 'Wat als alle vrijwilligers zouden staken...?' Het lastige is natuurlijk dat vrijwilligers vanwege hun enorme diversiteit niet in één collectief te vangen zijn. Tegelijk zijn al die miljoenen betrokken mensen die zich vrijwillig inzetten en de organisaties waarbinnen ze actief zijn een niet te verwaarlozen politiek-maatschappelijke kracht in de zin dat zij de samenleving vanuit de genoemde vier invalshoeken ten positieve kunnen veranderen.

Het mooie is dat de vier invalshoeken elkaar aanvullen: vrijwillige inzet als alternatieve samenlevingsvorm, politiek en praktisch activisme en de rol als spiegel in organisaties gaan allemaal uit van de intrinsieke waarden van vrijwillige inzet. Juist in die combinatie zit wat ons betreft de kracht: het gaat erom zowel vanuit het abstracte, beleidsmatige en strategische de confrontatie aan te gaan en alternatieven voor te stellen of af te dwingen, als concreet en praktisch in buurten en organisaties die alternatieven in de praktijk te laten groeien.

Wat daarbij helpt, is om vrijwillige inzet als daad van verzet in termen van macht te benoemen. Dat voelt wat onwennig, want macht en vrijwillige inzet passen niet zo goed bij elkaar. Toch doen we een eerste poging, aan de hand van het interessante boek *Power, for all*¹⁷ dat in 2021 verscheen. De auteurs definiëren macht als de mogelijkheid om het gedrag van de ander te beïnvloeden, door te overtuigen of dwingen. Nu is dwang wat ons betreft niet aan de orde als het over vrijwillige inzet gaat, dus blijft overtuigen over. De mogelijkheid tot beïnvloeding ontstaat als je de toegang controleert tot iets wat voor de ander waarde heeft. Anders gezegd: wat heb jij dat de ander wil en niet op een andere manier kan krijgen?

Vertaald naar (de waarde van) vrijwillige inzet wordt dan dus de vraag: Wat biedt vrijwillige inzet als daad van verzet dat anderen graag willen en niet op een andere manier kunnen krijgen? En hoe kun je die anderen overtuigen daarvan gebruik te maken? In dit artikel hebben we, als het goed is, laten zien wat vrijwillige inzet biedt dat in onze huidige samenleving alleen door die inzet verwezenlijkt kan worden.

Dat zijn 'zachte' waarden die niet per se aansluiten bij de manier waarop overheid, markt en (beroeps)organisaties nu kijken. Dat moeten we ze dus gaan leren. Dat vergt met een wat lastig te vertalen woord 'agency'. Wellicht komt zoiets als 'handelkracht' nog het meest dichtbij. In ieder geval betekent het dat je die zachte waarden zichtbaar en invoelbaar maakt, dat je proactief bent en verantwoordelijkheid neemt voor het delen van observaties en van ideeën hoe het anders of beter kan.

Willen we de levensbevorderende kracht van vrijwillige inzet ten volle benutten om positieve verandering in de samenleving te bewerkstelligen, dan vergt dit dat vrijwilligers en de initiatieven en organisaties waarin ze actief zijn zich durven uit te spreken en voor hun waarden durven te gaan staan, ook als dat schuurt en gedoe oplevert. Daarmee wordt vrijwillige inzet meer dan ooit een daad van positief verzet.

*Willem-Jan de Gast en David Wijnperle
September 2022*

---

¹⁷ [Power, for all](#); Julie Battilana and Tiziana Casciaro; Piatkus; 2021